

Страховання як економічний інструмент управління ризиками у сфері індустрії гостинності та сталого розвитку

Предмет дослідження – особливості управління ризиками в сучасних умовах з використанням економічних інструментів страхування.

Метою написання статті є обґрунтування доцільності використання страхування як економічного інструменту антикризового управління в діяльності підприємств індустрії гостинності та задля забезпечення сталого розвитку, а також переваг фінансування підприємством ризику можливих втрат унаслідок дії різноманітних факторів шляхом придбання захисту у страховій компанії та розробки системи критеріїв ефективності використання цього інструменту.

Методологія проведення роботи – положення теорій нормативної економіки та креативних індустрій, концепції сталого розвитку. На основі системного підходу визначено чинники, що впливають на управління ризиками господарської діяльності в Україні. З використанням методів експертного аналізу визначено тенденції впровадження страхових інструментів в управлінні ризиками туристичної сфери і готельно–ресторанного бізнесу. Методами структурування та синтезу виявлено сильні та слабкі сторони потенціалу сталого розвитку сфери гостинності в Україні та розроблено пропозиції щодо посилення ролі страхових інструментів у забезпеченні стабільного зростання туристичної сфери та вирішення проблем управління ризиком підприємств готельно–ресторанного бізнесу.

Результати роботи – визначено роль нових інструментів та методів страхування для управління ризиками в кризових умовах, окреслено нові загрози та ризики економічних суб'єктів, які генеруються в умовах пандемії, виявлено фактори, що стримують розвиток екологічного страхування, розкрито чинники їх активізації та запропоновано заходи щодо їх розширення, обґрунтовано доцільність впровадження та використання нових інструментів та методів страхування для управління ризиками в сучасних кризових станах економіки.

Висновки – страхування як економічний інструмент ризик–менеджменту в досліджуваних сферах набуває особливого значення в умовах фінансово–економічних криз, зокрема у форс–мажорних обставинах ведення бізнесу внаслідок пандемії на кшталт COVID–19. Важливим для індустрії гостинності є поняття «економічний ризик», який визначається як можливість випадкового виникнення небажаних збитків, вимірюваних у вартісному еквіваленті. Для надання цьому поняттю операційного змісту необхідно класифікувати ризики за різними критеріями, які можуть будуватися на основі структурних характеристик ризику, специфіки інформаційного забезпечення й особливостей вимірюванні ризиків. Для конкретних ризиків також можна використовувати не лише загальні, а й специфічні критерії класифікації, пов'язані зі специфікою ризиків. У цьому контексті класифікація ризиків за адекватно обраними критеріями може покращити розуміння як джерел виникнення економічного ризику, так і методів його мінімізації. Проте страхування як інструмент управління ризиком не є універсальним, його використання має свої обмеження, які можуть бути пов'язані з типом ризику, взаємовідносинами сторін страхування та їх ставленням до ризику. Важливою особливістю системи управління ризиком на рівні держави є використання методів, що відносяться до процедури скорочення ризику, оскільки можливості держави по ухиленню від ризику і з передачі ризику досить обмежені. На цьому макrorівні було б доцільно створення державних галузевих страхових фондів. На рівні фірми система управління ризиком є складовою частиною загального менеджменту. Це проявляється як на рівні стратегії, так і організаційної структури фірми. У ряді випадків ефективною є передача процесу управління ризиком в аутсорсинг. Інструментом проведення ризик–менеджменту в цьому випадку буде програма управління ризиком.

Ключові слова: інструменти та методи страхування, управління ризиками, екологічне страхування.

Страхование как экономический инструмент управления рисками в сфере индустрии гостеприимства и устойчивого развития

Предмет исследования – особенности управления рисками в современных условиях с использованием экономических инструментов страхования.

Целью написания статьи является обоснование целесообразности использования страхования как экономического инструмента антикризисного управления в деятельности предприятий индустрии гостеприимства и для обеспечения устойчивого развития, а также преимуществ финансирования предприятием риска возможных потерь вследствие действия различных факторов путем приобретения защиты в страховой компании и разработки системы критериев эффективности использования этого инструмента.

Методология проведения работы – положения теорий нормативной экономики и креативных индустрий, концепции устойчивого развития. На основе системного подхода определены факторы, влияющие на управление рисками хозяйственной деятельности в Украине. С использованием методов экспертного анализа определены тенденции внедрения страховых инструментов в управление рисками туристической сферы и гостинично–ресторанного бизнеса. Методами структурирования и синтеза обнаружено сильные и слабые стороны потенциала устойчивого развития сферы гостеприимства в Украине и разработаны предложения по усилению роли страховых инструментов в обеспечении стабильного роста туристической сферы и решения проблем управления риском предприятий гостинично–ресторанного бизнеса.

Результаты работы – определена роль новых инструментов и методов страхования для управления рисками в кризисных условиях, определены новые угрозы и риски экономических субъектов, которые генерируются в условиях пандемии, выявлены факторы, сдерживающие развитие экологического страхования, раскрыты факторы их активизации и предложены меры по их расширению, обоснована целесообразность внедрения и использования новых инструментов и методов страхования для управления рисками в современных кризисных состояниях экономики.

Выводы – страхование как экономический инструмент риск–менеджмента в исследуемых сферах приобретает особое значение в условиях финансово–экономических кризисов, в частности в форс–мажорных обстоятельствах ведения бизнеса в результате пандемии вроде COVID–19. Важным для индустрии гостеприимства является понятие «экономический риск», который определяется как возможность случайного возникновения нежелательных убытков, измеряемых в стоимостном эквиваленте. Для придания этому понятию операционного содержания необходимо классифицировать риски по различным критериям, которые могут строиться на основе структурных характеристик риска, специфики информационного обеспечения и особенностей измерения рисков. Для конкретных рисков можно использовать не только общие, но и специфические критерии классификации, связанные со спецификой рисков. В этом контексте классификация рисков по адекватно выбранным критериям может улучшить понимание, как источников возникновения экономического риска, так и методов его минимизации. Однако страхование как инструмент управления риском не является универсальным, его использование имеет свои ограничения, которые могут быть связаны с типом риска, взаимоотношениями сторон страхования и их отношением к риску. Важной особенностью системы управления риском на уровне государства является использование методов, относящихся к процедуре сокращения риска, поскольку возможности государства по уклонению от риска и по передаче риска достаточно ограничены. На этом макроуровне было бы целесообразно создание государственных отраслевых страховых фондов. На уровне фирмы система управления риском является составной частью общего менеджмента. Это проявляется как на уровне стратегии, так и организационной структуры компании. В ряде случаев эффективна передача процесса управления риском в аутсорсинг. Инструментом проведения риск–менеджмента в этом случае будет программа управления риском.

Ключевые слова: инструменты и методы страхования, управление рисками, экологическое страхование.

SHOSTAK L.B.
PETROVSKA I.O.

Insurance as an economic tool for risk management in the hospitality industry and sustainable development

The subject of research – features of risk management in modern conditions with the use of economic instruments of insurance.

The purpose of this article is to substantiate the feasibility of using insurance as an economic tool for crisis management in the hospitality industry and to ensure sustainable development, as well as the benefits of financing the risk of possible losses due to various factors by acquiring protection from the insurance company and developing a system of criteria.

Methodology of work – the position of theories of normative economy and creative industries, the concept of sustainable development. Based on a systematic approach, the factors influencing the risk management of economic activity in Ukraine are identified. Using the methods of expert analysis, the trends of introduction of insurance instruments in risk management of the tourism sector and hotel and restaurant business are determined. The methods of structuring and synthesis revealed the strengths and weaknesses of the potential for sustainable development of the hospitality industry in Ukraine and developed proposals to strengthen the role of insurance instruments in ensuring stable growth of tourism and solving risk management problems of hotel and restaurant business.

Results – the role of new insurance tools and methods for risk management in crisis conditions is defined, new threats and risks of economic entities generated in a pandemic are outlined, factors hindering the development of environmental insurance are identified, factors of their activation are revealed and measures are proposed. Their expansion, the expediency of introduction and use of new tools and methods of insurance for risk management in the current crisis of the economy is substantiated.

Conclusions – Insurance as an economic tool of risk management in the studied areas is of particular importance in financial and economic crises, in particular in force majeure circumstances of doing business due to a pandemic like COVID-19. Important for the hospitality industry is the concept of «economic risk», which is defined as the possibility of accidental occurrence of undesirable losses, measured in value terms. To provide this concept of operational content, it is necessary to classify risks according to various criteria, which can be based on the structural characteristics of risk, the specifics of information support and features of risk measurement. For specific risks, it is also possible to use not only general but also specific classification criteria related to the specifics of the risks. In this context, the classification of risks according to adequately selected criteria can improve the understanding of both the sources of economic risk and methods of minimizing it. However, insurance as a risk management tool is not universal; its use has its limitations, which may be related to the type of risk, the relationship of the parties to the insurance and their attitude to risk. An important feature of the risk management system at the state level is the use of methods related to the risk reduction procedure, as the state's ability to avoid risk and transfer risk is quite limited. At this macro level, it would be appropriate to create state sectoral insurance funds. At the firm level, the risk management system is an integral part of overall management. This is manifested both at the level of strategy and organizational structure of the firm. In some cases, outsourcing the risk management process is effective. The risk management tool in this case will be a risk management program.

Key words: tools and methods of insurance, risk management, ecological insurance.

Постановка проблеми. Внаслідок пандемії Ковід19 туристична галузь світової економіки зазнала суттєвих втрат, і невизначеність перебігу подій у найближчий час не надає приводу до

оптимізму. Навіть зростаючий показник туристичного потоку у відпускний період не в змозі стимулювати стагнуючий готельний ринок. В Україні головними стримуючими чинниками розвитку

підприємств сфери гостинності є операційні ризики, політична та фінансова нестабільність в країні, а також невизначеність законодавчої бази щодо міжнародних інвестицій і розвитку бізнес-туризму [2, 4, 7–11, 13, 17, 22–24]. Значний період окупності проектів у порівнянні з іншими секторами все ще не відповідає ризикам інвестування в цей сегмент [5, 12, 14, 20].

Туризм є специфічним сектором економіки, якому притаманний величезний мультиплікативний ефект, що надає поштовх розвитку не тільки готельного ринку, ритейлу та сфери послуг, але й економіки України в цілому. Тому якщо вдасться створити позитивні бізнес-очікування і надію на можливість заробити і розвивати сферу гостинності в Україні, приплив міжнародних інвестицій в цю сферу зростатиме [13, 14]. Диверсифікація туризму є однією з рушійних сил розвитку індустрії гостинності. Зростання потоку туристів у країну може забезпечити зелений, сільський, гастрономічний, медичний, екстремальний, розважальний, спортивний та інші види туризму. В сучасних умовах доцільно розвивати внутрішній туризм, чому сприятиме реклама і брендова впізнанність туристичних регіонів України. Не варто забувати і про підтримку готельного бізнесу та супутньої інфраструктури.

З 2015 р. загальна кількість спеціальних засобів розміщення туристів в Україні зменшилася на 11,9 %, водночас спостерігалось зростання їх загальної кількості у Львівській області на 3,4 %. Кількість закладів готельно-ресторанного бізнесу, що надають юридичні особи та підприємці, в цілому по Україні зменшилася на 5,2 %, проте зросла у: Івано-Франківській області – на 19,1 %; Київській області – на 2,5 %; Києві – на 6,4 %; Хмельницькій області – на 3,4 %; Львівській – майже на 2 %. В інших областях значні зміни відбулися в самому розподілі засобів розміщення: майже вдвічі збільшилася кількість апартаментів, поступово зростає кількість хостелів [10]. Керівництво багатьох готелів переглядає політику надання послуг і більш прискіпливо починає ставитися до визначення категорії готелів та їх відповідності світовим стандартам, зокрема безпеці проживання і обслуговування. Позитивним є і поширення ланцюгів готелів, які почали з'являтися навіть в регіонах, де необхідно розвивати інфраструктуру, зокрема, шляхи для автотранспорту. Сьогодні необхідно покращувати якість

послуг із одночасним розширенням їх асортименту, що пов'язано з постійно зростаючими вимогами споживачів до забезпечення безпеки і впровадження сучасних засобів комунікації.

Розвиток екологічного, зеленого та сільського туризму значною мірою обумовлено санітарно-екологічним станом поселень, заповідних, рекреаційних і паркових територій, та пов'язаними з ним ризиками. Сучасній Україні притаманні лісові та побутові пожежі на виробничих, комунальних і житлових об'єктах, викиди і скиди шкідливих речовин в атмосферне повітря та поверхневі води, фізичне і радіохвильове забруднення навколишнього середовища, що несе значні втрати третім особам і економіці держави в цілому. Ускладнення технологічних процесів виробництва товарів і послуг, видобутку енергетичних ресурсів, в тому числі з альтернативних джерел, використання швидкісних і багатотонних транспортних засобів призводять до появи нових ризиків і екологічних втрат. Тому адекватно побудовані стратегії управління ризиками в індустрії гостинності і сталого розвитку є запорукою успіху на цьому шляху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналізу проблем управління ризиком суб'єктів господарювання присвячені наукові праці відомих українських та зарубіжних вчених, серед них праці: В.В. Вітлінського, В.М. Гранатурова, О.Л. Устенка, О.І. Ястремського, А.Д. Штефаніча, А.П. Альгіна, Г.Б. Клейнера, І.Т. Балабанова, Є.А. Уткіна, С.М. Ілляшенко, В.В. Черкасова, Г.В. Чернової, В.В. Глуценка, М.В. Хохлова, та інших, які присвячені оцінці ступеня ризику, визначенню причин та наслідків його виникнення для національного господарства. Окремі питання, що стосуються використання страхування як механізму захисту від наслідків несприятливих подій у цілісній системі ризик-менеджменту підприємства, досліджено у працях І.А. Бланка, А.В. Шегди, А.О. Старостіної та російських науковців – Л.І. Абалкіна, А.П. Іванова та ін. [1 – 10], Проте недостатньо висвітленою залишається проблема застосування страхування як економічного інструменту антикризового управління підприємством з урахуванням потреб у страховому захисті та зіставлення фінансових можливостей підприємства для його реалізації. Забезпечення усталеного розвитку економіки України потребує поглиблення теоретичних і практичних доробок щодо управління ризиком господарської діяль-

ності, запровадження комплексної системи оцінки та управління господарським ризиком підприємств, зокрема у сфері послуг, ефективного управління господарським ризиком із врахуванням галузевої специфіки задля попередження виникнення глобальних фінансових ризиків.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування доцільності використання страхування як економічного інструменту антикризового управління в діяльності підприємств індустрії гостинності та сталого розвитку, а також переваг фінансування підприємством ризику можливих втрат унаслідок дії різноманітних факторів шляхом придбання захисту у страховій компанії та розробки системи критеріїв ефективності використання цього інструменту.

Виклад основного матеріалу. Ризик галузевої господарської діяльності виступає інструментом реагування на зміни економічного середовища функціонування підприємства. Управління ризиком визначається як сукупність управлінських дій [1, 6–9, 11, 12, 17], спрямованих на виявлення, аналіз і регулювання ризиків, при якому забезпечується максимально широкий спектр охоплення потенціальних ризиків, превентивних заходів, їх адекватне врахування та мінімізацію в управлінських рішеннях.

Аналіз сучасних підходів до управління ризиком дозволили визначити сукупність способів та методів комплексної системи ризик-менеджменту, серед яких ключовим є процес управління ризиками господарської діяльності, та алгоритм його послідовних етапів, а саме: діагностика проблеми; аналіз ризиків; визначення ризик-позиції підприємства на основі результатів оцінки ризиків; розробка та впровадження основної програми дій щодо коригування ступеня ризику; моніторинг і контроль процесу управління ризиками. Формування системи ризик-менеджменту має забезпечити високу ефективність прийняття управлінських рішень для досягнення стратегічних і тактичних цілей будь-якого галузевого підприємства [17, 18]. Використання алгоритму управління ризиками дозволяє скоригувати стратегію розвитку з урахуванням ступеня ризику, підвищити результативність їх функціонування.

Загальною метою управління ризиками є запобігання фінансових втрат підприємства в умовах кризових явищ, на кшталт пандемії, техногенних і природних катастроф, терористичних і військових дій. Антикризове фінансове управління призначе-

не для попередження і подолання фінансової кризи підприємства, а також мінімізації таких негативних наслідків, як банкрутство підприємства. Антикризове управління базується на постійній готовності менеджменту до реагування; превентивності дій; терміновості та адекватності реагування; комплексності рішень; адаптивності управління та пріоритетності використання внутрішніх ресурсів [1, 3, 5].

За економічним змістом ризик-менеджмент є системою управління ризиком і економічними відносинами, що виникають у процесі такого управління. В умовах непередбачуваності господарської ситуації, небезпеки виникнення кризових явищ у діяльності підприємства і загрози його банкрутства ризик-менеджмент є складовою загальної концепції антикризового управління підприємством. За статистикою, приблизно один раз на п'ять років підприємці за певних форс-мажорних обставин втрачають свої активи. Ризики можуть бути різної природи, що зумовлено залежністю бізнесу від можливих змін в економічній політиці уряду, змін у пріоритетних напрямках його діяльності, від уразливості фінансової системи.

У загальному вигляді можна виділити наступні ризики:

- невиконання (або неналежне виконання) договірних зобов'язань;
- перерви у виробничій і комерційній діяльності внаслідок форс-мажорних обставин, помилок персоналу, протиправних дій третіх осіб або глобальних загроз (пандемія, війна, природні та техногенні катастрофи);
- зниженням обсягів продажів товарів (робіт, послуг) унаслідок конкуренції, зниження платоспроможного попиту споживачів;
- втрати грошових коштів підприємців, що перебувають у фінансово-кредитних установах;
- часткової чи повної втрати реальних/портфельних інвестицій та доходів від них унаслідок:
 - подій природного характеру, що впливають на об'єкт інвестування;
 - помилок бізнес-проекту, що є об'єктом інвестування;
 - протиправних дій третіх осіб;
 - погіршення фінансово-економічного стану, неплатоспроможності емітента цінних паперів, зміни ставки рефінансування НБУ;
- інноваційні ризики – це ризики від упровадження результатів досліджень, проектно-конструкторських розробок;

– збільшення витрат на виробництво і реалізацію товарів (робіт, послуг) унаслідок інфляційного зростання цін, зміни курсу валют, виникнення непередбачених витрат у результаті стихійних лих, судових витрат, збільшення матеріальних затрат та ін.;

– збитків у зв'язку із втратою майнових прав на майно підприємця і його немайнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, торгову марку тощо;

– втрати підприємцем–боржником можливості виконання ним зобов'язань перед кредитором за кредитним договором унаслідок погіршення платоспроможності чи банкрутства поручителя, гаранта;

– збитків підприємця внаслідок помилок персоналу;

– банкрутства підприємця;

– втрати ділової репутації підприємства чи установи та ін. [12, с. 50; 17, с. 115–118].

Усі перераховані вище можливі втрати також можуть бути наслідком кризових явищ в економіці і вимагають розроблення відповідного механізму антикризового управління з метою уникнення таких втрат. Зрозуміло, що ризик для конкретного підприємця є індивідуальним, тому і використання того чи іншого методу управління в ризикових умовах також є індивідуальним і визначається реальними економічними обставинами.

Способи ризик–менеджменту являють собою прийоми управління ризиком, що включає в себе засоби розв'язання ризиків і прийоми зниження ступеня ризику. Засобами розв'язання ризиків є:

– уникнення – ухилення від діяльності, дій, заходів, пов'язаних із ризиком;

– утримання – передбачає, що втрати, які будуть понесені внаслідок реалізації ризику, покритимуться економічним суб'єктом самостійно;

– передача на сторону – господарський суб'єкт передає власний ризик іншому суб'єктові, наприклад страховій компанії;

– зниження ступеня ризику – зниження ймовірності і розміру втрат [15, 16, 18].

З метою зниження ступеня ризику застосовуються різні прийоми [19]: диверсифікація; отримання додаткової інформації про вибір і результати; лімітування; самострахування; страхування; страхування від валютних ризиків; хеджування; придбання контролю над діяльністю в пов'язаних галузях; облік і оцінка частки використання спеціфічних фондів компанії в її загальних фондах тощо.

Оперуючи на ринку, суб'єкт підприємницької діяльності зобов'язаний обрати стратегію, що

дозволить йому зменшити ступінь ризику. Найчастіше підприємства вдаються до самострахування та страхування. Самострахування – це децентралізована форма створення натуральних і грошових страхових фондів безпосередньо юридичною або фізичною особою, схильною до ризику. Має обмежену сферу застосування і виступає доповненням до страхування. Самострахування є методом утворення страхового фонду в децентралізованій формі будь–яким господарським суб'єктом з метою забезпечення безперебійності виробництва, схильного до впливу різних ризикових обставин. Господарський суб'єкт формує і використовує фонди у грошовій формі та (або) резерви сировини, матеріалів, запасних частин і т.д. за несприятливої економічної кон'юнктури, затримки замовниками платежів за поставлену продукцію та ін. Порядок використання коштів страхових фондів при самострахуванні передбачається статутом господарського суб'єкта [13]. Також самострахування можна розглядати як ризик, що прийнятий (узятий) страхувальником (власником) на себе. Великі промислові, авіаційні та інші компанії в цілях економії витрат на страхування створюють власні страхові фонди (резерви) на покриття збитків, що зумовлюються несприятливими подіями. Проте самострахування суперечить економічній природі страхування і не може повною мірою його замінити, що виявляється особливо в разі настання великих (катастрофічних) збитків, розмір яких може значно перевищити наявні фонди і позначитися на фінансовому стані суб'єкта господарювання. Такий механізм захисту від ризику має свої переваги і недоліки.

Криза вносить зміни у звичне життя підприємств, змушуючи їх по–новому поглянути на фінансові інструменти ринку і, передусім, на страхування. Страхування є одним із найбільш часто використовуваних методів управління ризиками. Зміст страхування полягає в тому, що носії ризику (страхувальники) за визначену плату передають свою відповідальність за несення тягаря ризику страховикові, який спеціалізується на таких операціях. Обираючи страхування як метод управління ризиком, слід зважити його переваги і недоліки.

Основні переваги і недоліки страхування як методу управління ризиками наведено в таблиці 1.

Обмежені можливості страхових компаній із прийняття на страхування крупних ризиків усува–

Таблиця 1. Страхування як економічний інструмент управління ризиками

Переваги	Недоліки
Зниження ризику і невизначеності для фізичних, юридичних осіб та державних органів, що дозволяє здійснити більш швидкий і сталий розвиток економіки країни	Наявність страхового договору (особливо з повним покриттям) знижує зацікавленість первинного носія ризику (страхувальника) у проведенні інших заходів з управління ризиками
Покриття збитків за рахунок страхових виплат, що дозволяє економічному суб'єктові продовжувати операції з реалізації ризику без тривалих перерв у роботі і проблем із фінансовою стійкістю.	Погодження умов договору може зайняти достатньо тривалий час, протягом якого носій ризику не має ніякого захисту. При цьому переговори про укладення угоди можуть вимагати додаткових витрат, пов'язаних з отриманням відсутньої інформації
Страхування є ефективним інструментом управління ризиком, що дозволяє здійснювати всі його основні етапи – ідентифікацію і аналіз ризику, а також урегулювання відшкодування збитку, що виник унаслідок реалізації ризику	Ризиковий і авансовий характер надання страхової послуги: страхові премії страхувальники сплачують на початку терміну дії договору, хоча невідомо, чи буде збиток і через це чи буде надана страхова послуга
Відносна дешевизна страхування в порівнянні з іншими методами управління ризиком	Обмежені можливості страхового ринку – ємність страхового ринку, можливості окремих страхових компаній, тривалі терміни урегулювання збитків, вплив ділового циклу і т.п. – можуть перешкоджати отриманню страхового захисту

ються за допомогою спеціальних підходів до перерозподілу відповідальності за покриття відповідного збитку серед інших учасників страхового ринку. За страховими операціями часто надаються податкові пільги. Прийняття рішення про страхування ризику здійснюється в кілька етапів [17]:

- 1) відбір ризиків, що будуть страхуватися;
- 2) вибір типу страхового покриття;
- 3) вибір страхової компанії;
- 4) проведення переговорів про умови страхового договору і його укладення;
- 5) аналіз ефективності страхування і прийняття рішення про укладення договору.

Проте страхування як метод управління ризиком не є універсальним інструментом і використання страхування має свої обмеження, які можуть бути пов'язані з типом ризику, взаємовідносинами сторін операції страхування, їхнім ставленням до ризику. Відсутність чітких критеріїв прийняття рішень відносно вибору страхування як методу управління ризиком не дозволяє автоматично класифікувати ризики на ті, що підлягають страхуванню, і ті, що не можуть бути застрахованими.

Можна визначити умови, за яких страхувальникові доцільно укласти договір страхування, та в якому випадку варто відмовитися від укладення договору страхування зі страховою компанією (вдатися до самострахування), тобто йдеться про вартість фінансування ризику, під якою розуміють пошук та мобілізацію грошових ресурсів для здійснення превентивних заходів і запобігання збиткам за настанням несприятливих подій.

Задля визначення відповіді, в яких випадках варто укласти договір страхування, а в яких варто відмовитися, використовується критерій прийняття рішення за величиною витрат на фінансування ризику. Можливий результат для страхувальника від страхової операції може складатися із двох частин [13, с. 92]:

$$Pr \text{ Страхувальника} = p(C - b) + (1 - p)(-b) \quad (1)$$

або:

$$Pr \text{ Страхувальника} = pC - b. \quad (2)$$

де: p – вірогідність настання страхового випадку;
 b – розмір страхової премії;

C – страхове відшкодування, яке зобов'язана виплатити страхова компанія страхувальникові при настанні страхового випадку.

При цьому розмір страхового відшкодування не може перевищувати розмір страхової суми, тобто суми, на яку застрахований об'єкт страхування (вартість страхового полісу). Це означає, що очікуваний результат для підприємства завжди буде негативним. Тому з позиції страхувальника виникає питання про доцільність створення особистих страхових фондів або на макрорівні – державних галузевих страхових фондів.

Приймаючи рішення про страхування ризиків для підприємства, слід оцінювати не очікуваний результат, а корисність прийняття рішення про страхування. Від характеру функції корисності $U(z)$, де z – дохід, багато в чому залежить прийняття рішення: йти чи не йти на ризик. А позитивне рішення стосовно того, щоб іти на ризик, приймається в тому разі, коли корисність загаль-

ного результату виявляється позитивною. Іншими словами, негативний результат виправданий, якщо ризикуючи меншим, можна уникнути більших втрат. Граничний розмір страхової премії, яку доцільно сплачувати підприємцю за страховий захист, можна визначити наступним чином:

$$- < + + 1 r d P F Z r, \quad (3)$$

де r – середня рентабельність капіталу підприємства, залученого в господарський оборот;

d – відсоток дохідності резервного фонду, створеного на підприємстві;

P – величина страхової премії;

F – величина власного резервного фонду, що формується в разі відмови від страхування;

Z – величина втрат від факторів ризику [17, с. 226].

У протилежному разі варто вдатися до самострахування – створення галузевого страхового фонду.

Страхуванню, як механізму управління ризиком, притаманні недоліки, які неможливо усунути, використовуючи більш досконале знання об'єкта страхування і пов'язаних із ним ризиків. До таких недоліків варто віднести:

- вимушене фінансування управлінських витрат і прибутку страховика;

- витрати, пов'язані з перерозподілом збитку між страхувальниками;

- внутрішні ризики страховика;

- часовий фактор.

Проте в економічно розвинутих країнах страховий поліс для суб'єкта господарювання є необхідною умовою для здійснення підприємницької діяльності.

Передача відповідальності за відшкодування можливого збитку іншому суб'єкту – це один із найбільш часто використовуваних методів фінансування ризиків, що можуть застосовуватись у сфері готельного бізнесу та туризму. Сутність цього методу управління ризиком полягає в передачі відповідальності страховій компанії, що спеціалізується на таких операціях [10]. Використання страхування означає зниження участі, а іноді навіть повну відмову самої фірми (готель, ресторан, туроператор) від участі в покритті збитків за рахунок перекладання свого ризику на страхову компанію за певну плату. Механізм передачі ризику шляхом страхування підприємства, професіоналу–страховику дає змогу не тільки вирішувати конкретні проблеми захисту, а

й має далекосяжні наслідки і впливає на економіку країни в цілому.

Носіями економічного ризику виступають як окремих суб'єкт, так їх групи, які розглядаються в умовах виробничо–господарської діяльності та особистого і суспільного життя. Всі економічні аспекти страхування також виявляються на фоні їх ділової, виробничо–господарської та особистої діяльності. Забезпечуючи і підтримуючи рівень життя та добробут окремої людини та окремої родини, страхування є інструментом забезпечення фінансового і соціального захисту населення. На доповнення до державного соціального, комерційне страхування є однією з форм соціальної допомоги, яка дає змогу зберегти досягнутий рівень добробуту людини. В умовах ринкової економіки страхування стає майже єдиним інструментом, який гарантує фінансовий захист інтересів громадян від випадкових подій (пожежа, аварія, дорожньо–транспортна пригода), які призводять до втрати майна, працездатності та здоров'я, виникнення нових витрат, пов'язаних з цивільною відповідальністю. Навіть якщо укладено договір страхування, сплачено страхову премію, а страхова подія не настала (платіж залишився у страховика), у страховика формується почуття впевненості й захищеності, що є важливим фактором, який стабілізує психологічну стійкість людини. З таких позицій страхування є не просто компенсаційним механізмом втрат, що виникли, а й засобом підтримки людини задля нормальної життєдіяльності, що особливо важливо для підприємців в умовах фінансово–економічної кризи.

Страхування як інструмент управління ризиком не є універсальним. Серед усіх випадків неможливо визначити чітку межу між ризиками, які не підлягають страхуванню, та ризиками, що доцільно страхувати, тобто критерії визначення є суб'єктивними. Тому сьогодні часто використовують інші інструменти управління ризиком, навіть для тих ризиків, які традиційно опановували за допомогою страхування. З чим можуть бути пов'язані обмеження страхування: типом ризику, відносинами сторін, ставленням до ризику? Для визначення треба проаналізувати переваги і недоліки страхування, та альтернативних інструментів, що потребують урахування великої кількості факторів.

Обмеження за типом ризику є ключовим чинником для розуміння сутності страхування. Треба визначити, що страхуванню можуть підлягати тільки

економічні ризики, тобто ті, шкода від яких виражається у вартісній формі. Проте не всі економічні ризики можна страхувати, а лише відповідно класифікації за характеристикою небезпеки та уразливості. Тому відповідні критерії не можуть слугувати ознакою доцільності застосування страхування.

За класифікацією відповідно до інших груп критеріїв ситуація інша. Так, за класифікацією за характеристикою схильності до ризику важливим є поділ на чисті та спекулятивні ризики. Для управління ризиками першої групи часто використовується страхування, для другого – хеджування та інші альтернативні методи.

Для класифікації за характеристикою взаємодії з іншими ризиками принципове значення мають диверсифікація ризиків та відсутність їх взаємного впливу. Масові та загальні ризики є більш переважними для страхування, але передаватися на страхування можуть також унікальні та приватні ризики. В останньому випадку ключову роль відіграє наявність достовірної кількісної інформації. Крім того, для вирішення питання про страхування необхідно також одночасно враховувати класифікацію за величиною ризику.

Страхування безперечно необхідне за наявності катастрофічних ризиків. В більшості випадків воно є основою програм управління ризиком, тим більше, що іноді його проведення необхідне в силу закону [11], так звані обов'язкові види страхування. Проте окремо взята страхова компанія не завжди має можливість взяти великий ризик на страхування, але для таких ситуацій є особливі підходи для перерозподілу цього катастрофічного ризику серед учасників ринку (наприклад, перестраховання) [10, 15, 20].

Форма здійснення операцій страхування та особливо його юридичні підстави можуть накладати суттєві обмеження на використання страхування як інструменту ризик-менеджменту [11]. Це виявляється у таких випадках:

- заборона страхування певних видів ризику (ризиків, пов'язаних з протиправними діями, участю в іграх, лотереях та парі, а також витрати, пов'язані зі звільненням заручників);
- обмеження на договори страхування, що укладаються в рамках відповідної юрисдикції (перш за все, які формулювання можуть бути визнані незначними).

Юридичні обмеження на страхові операції в Україні, містяться в Цивільному кодексі України

та Законі України «Про страхування». Певні обмеження можуть накладатись не лише за договором, а й страховими компаніями в односторонньому порядку. Прикладом можуть слугувати різного роду етичні та загальноприйнятні правила, що розробляються та підтримуються галузевими об'єднаннями (наприклад, союзами та асоціаціями страховиків).

У зв'язку з особливостями ставлення до ризику основною вимогою є відсутність зацікавленості носія ризику у настанні несприятливої події. Якщо носій ризику може впливати на ймовірність виникнення і/або на розмір збитку, це створює умови для різного роду шахрайства. Тому ризик, що передається на страхування, повинен бути зумовлений випадковими обставинами, що не залежать від волі та дій носія ризику. Виконання цієї вимоги регулюється законодавством і частково традиціями. Разом з тим вимоги відсутності залежності між настанням несприятливого випадку і діями носія ризику виглядають достатньо ідеальними. Порушення цієї вимоги, що зустрічається на практиці, зводиться до одного з наступних ефектів:

1. Несприятливий відбір (*adverse selection*). Він пояснюється тим, що рішення про страхування приймаються зацікавленими особами. Особи з підвищеним ризиком будуть більшою мірою зацікавлені в укладанні договорів страхування, ніж особи з меншим ризиком.

2. Опортуністична поведінка (*moral hazard*). Цей ефект пов'язаний з усвідомленою або неусвідомленою можливістю впливу носія ризику на ймовірність виникнення і розмір збитку.

Хоча повністю запобігти названим ефектам практично неможливо, ступінь їх вияву буде здійснювати вплив на вирішення питання про те, чи буде застрахований цей ризик. Якщо можливість несприятливого відбору і/або опортуністичної поведінки буде достатньо велика, страхові компанії не захочуть брати такий ризик на себе.

Недостатня визначеність критеріїв вибору страхування як економічного інструменту управління ризиком не дає змогу класифікувати ризики на ті, що підлягають страхуванню та ті, які можуть бути застраховані. Тому необхідно проводити більш ретельний аналіз цього питання. В умовах відсутності однозначних, об'єктивних критеріїв слід орієнтуватися на такі правила:

1. Якщо є можливість застрахувати певний ризик (стандартні страхові поліси для відповідних ризиків

і немає альтернативи), страхуванню слід віддати перевагу, оскільки створення або адаптація іншого підходу будуть дорожчими та менш ефективними.

2. Якщо відповідні ризики не піддаються страхуванню і є інший варіант боротьби з їх негативними наслідками, укладання договорів страхування може бути неефективним. Це буде пов'язане з великими транзакційними витратами та надбавками, які страхова компанія намагатиметься забезпечити для захисту від можливих ризиків проведення невизначених операцій.

3. За можливістю використання різних методів управління ризиком, включаючи страхування, вибір залежатиме від результатів аналізу витрат та прибутків за кожним з методів. Страхування слід обирати, якщо воно дешевше та ефективніше.

4. Практично будь-який ризик може бути застрахований, якщо знайдеться страхова компанія, яка погодиться взяти його на себе. Навіть ризики, що традиційно відносять до тих, які не підлягають страхуванню, можна застрахувати, якщо це не заборонено законом.

До загальних переваг страхування як економічного інструменту управління ризиком можна віднести:

- зниження ризику та втрат для фізичних, юридичних осіб та державних органів, що сприяє прискоренню розвитку всієї країни;

- покриття збитку за рахунок страхових виплат. Воно дає змогу фірмі подовжувати операції під час реалізації ризику без тривалих перерв у роботі та проблем із фінансовою стійкістю;

- відносну дешевизну страхування порівняно з іншими методами управління ризиком;

- подолання обмежених можливостей страхових компаній спеціальними підходами до перерозподілу відповідальності за покриття відповідних збитків серед інших учасників страхового ринку;

- надання податкових пільг за страховими операціями.

Серед вад страхування, як економічного інструменту ризик-менеджменту, слід виділити такі [4]:

- наявність страхового договору знижує зацікавленість первинного носія ризику (страхувальника) у проведенні інших заходів стосовно управління ризиком;

- переговори стосовно укладення договору можуть зайняти багато часу і вимагати додаткових витрат, пов'язаних з отриманням інформації;

- авансовий характер надання страхової послуги (страхові премії сплачуються на початку

строку дії договору) хоча не відомо, чи буде збиток і чи буде надана сама послуга;

- обмеження місткості страхового ринку, потужності окремих страхових компаній, тривалі строки врегулювання, вплив ділового циклу можуть перешкоджати отриманню ефективного страхового захисту і т.п.

Страхування в сфері індустрії гостинності є одним з найбільш часто використовуваних методів управління ризиком. Воно відноситься до методів фінансування ризику, тобто передбачає створення спеціального резервного фонду, призначеного для покриття можливого збитку. Страхування можна представити як особливий вид фінансової операції, для здійснення якої необхідно наявність принаймні двох сторін. При проведенні операції страхування обидві сторони переслідують свої власні цілі. Для первинного носія ризику передача відповідальності означає зниження невизначеності фінансового стану, пов'язаного з тягарем відповідного ризику. Для страхової організації об'єднання великого числа незалежних ризиків в одному портфелі дозволяє зменшити невизначеність, пов'язану з покриттям збитку. Коштів, зібраних в рамках спеціальних страхових фондів з великого числа страхувальників, буде достатньо для покриття збитків, тому що ймовірність одночасної реалізації всіх ризиків, прийнятих на себе страховою організацією, вкрай мала.

Страхування є дуже популярним інструментом управління ризиком у сфері туристичних і готельно-ресторанних послуг: воно дозволяє боротися із ризиками різної природи (пов'язаними з обслуговуванням, помешканням, розміщенням, бізнесом тощо); його організація можлива в різних, часом вельми специфічних формах (починаючи від особливих видів перерозподілу ризику і закінчуючи стандартними контрактами зі страховими компаніями через Інтернет); існує розвинений ринок страхових послуг – ціла галузь сфери фінансів, їх послуг, що характеризується наявністю спеціалізованих фірм, що займаються відповідними операціями, наявністю поділу праці серед таких фірм, існуванням розвинених регіональних та всесвітнього ринків [15, 16, 19]. Разом з тим страхування як метод управління ризиком може конкурувати з іншими інструментами. При цьому вибір між використанням страхування і застосуванням альтернативних методів буде залежати від типу ризику, ефективності

методів аналізу ризику та їх вартості, наявності законодавчих, інституційних та бюджетних обмежень, а також від вирішення проблем інформаційного забезпечення.

Перевагою страхування у сфері гостинності як методу управління ризиком є відносна дешевизна, яка забезпечується за рахунок масовості ризиків, прийнятих на страхування, спеціалізації страхових організацій, зменшення прямих і непрямих витрат на управління ризиком. Проте до недоліків страхування (в порівнянні з іншими інструментами управління ризиком) можна віднести можливість появи додаткових витрат на отримання необхідної інформації, звуження набору заходів управління ризиком тільки до методів фінансування ризику. У ризик-менеджменті готельно-ресторанного бізнесу можна розглядати як одну із специфічних форм – аутсорсинг управління ризиком юридичних осіб, наприклад, у формі найму охоронців і т.п.. Тому страхування як метод управління ризиком досить легко вписується в стратегію фірми і, як правило, не вимагає спеціальних підрозділів у її організаційній структурі.

Для фізичних осіб страхування як метод управління ризиком є більш важливим – у своєму розпорядженні вони мають менше інструментів управління ризиком. Зокрема, інші методи передачі ризику ніж страхування, для приватних осіб є досить дорогими (наприклад, аутсорсинг ризику), а в ряді випадків і зовсім неможливим (скажімо, перерозподіл ризику смертності серед інших осіб). При цьому страхування буде дешевше, ніж створення власних резервів (зберігання грошей в «банці»).

При прийнятті рішення щодо укладання договору страхування необхідно враховувати ряд важливих аспектів, які можуть бути узагальнені у вигляді наступних основних етапів.

1. Відбір ризиків, які будуть піддаватися страхуванню. Цей етап є частиною процедури прийняття рішень щодо вибору методів управління ризиком. Аналіз характеристик різних ризиків (небезпека, схильність ризику, вразливість і взаємозв'язок з іншими ризиками), а також особливостей їх інформаційного забезпечення, величин цих ризиків і витрат, пов'язаних з ними, дозволяє вказати для кожного ризику найбільш підходящий метод боротьби з ним.

2. Вибір типу страхового покриття. На даному етапі приймається рішення про те, який страховий захист носій ризику хотів би собі забезпечити

по кожному з відібраних раніше ризиків. При цьому повинні враховуватися такі критерії, як розмір страхових виплат, призначених для покриття відповідного збитку, і пов'язані з цим обмеження, що зменшують покриття, особливості врегулювання страхових випадків (терміни, необхідна документація та інші умови), ключові умови майбутнього договору страхування, ціновий діапазон страхових послуг, а також ряд інших аспектів. На цьому етапі слід, за можливістю, проводити кількісну оцінку ризиків, які передбачається передати у страхування.

3. Вибір страхової компанії. З урахуванням розуміння того, які ризики і на яких умовах можуть бути передані в страхування, аналізуються пропозиції різних страхових компаній. Метою такого аналізу є вибір компанії, що пропонує найкращі умови страхування – оптимальне поєднання «ціна – покриття» та (або) більш повну відповідність пропозиції страхової компанії потреби клієнта у страховому захисті, яка виявлена на попередніх етапах. При цьому страхова організація повинна мати певний рівень фінансової стійкості, що гарантує страхувальнику виконання прийнятих нею зобов'язань по відшкодуванню збитку.

4. Проведення переговорів про умови страхового договору і його висновок. Це дуже важливий етап, що дозволяє реалізувати виявлену раніше потребу в страховому захисті у формі юридично правильної передачі відповідальності за покриття збитку. Зазначені переговори стосуються насамперед таких кількісних параметрів, як розмір страхового покриття (страхова сума), величина страхової премії (вартість договору) і термін страхування. Однак вони можуть стосуватися й інших умов договору.

Стратегії проведення таких переговорів можуть бути абсолютно різні: від прийняття стандартного контракту до узгодження договору, що містить особливі умови. Вибір стратегії буде визначатися особливостями ризику, розміром покриття, можливістю подання страхувальником додаткових даних, що свідчать про зниження ризику, здатністю сторін торгуватися і оцінкою альтернативних витрат (наприклад, втрат часу на узгодження умов). Як правило, великі фірми, що укладають великі договори, мають більше можливостей, ніж приватні особи, для отримання знижок та інших поступок з боку страхової організації.

5. Аналіз ефективності страхування і прийняття рішення про переукладання договору. Даний

етап забезпечує «зворотний зв'язок» з рештою етапів. У його рамках відбувається накопичення інформації про особливості виконання договорів страхування в минулому, а також проводиться зіставлення розміру страхового захисту з уточненими даними про розмір втрат, які пов'язані з ризиком, переданим у страхування. Це дозволяє в наступних періодах більш ефективно організувати управління ризиком в цілому і страхування зокрема. Результатом аналізу ефективності використання страхування в минулому буде прийняття рішення про доцільність страхування відповідних ризиків взагалі, тільки даною страховою компанією, тільки на поточних умовах.

У процесі управління виділяють наступні функції ризику:

- попереджувальну, яка проявляється в конструктивному пошуку безпечних, по відношенню до відомих ризиків методів управління;
- захисну, сутність якої полягає в пошуках на свідомому та інстинктивному рівнях методів і засобів захисту від небажаних проявів ризиків;
- спекулятивну, що надає можливість виграшу при випадковому або спланованому сприятливому збігу обставин виникнення ризику;
- соціально-економічну, що пов'язана з природним відбором найбільш ефективних суб'єктів ризику і методів їх дій.

Можна виділити наступні стратегічні способи управління ризиками (табл. 2). Хоча жоден з цих способів не забезпечує повного виключення ризику, деяка частина ризику залишається на власному утриманні суб'єкта.

Фактично, управління ризиками зводиться до управління об'єктом ризику з метою мінімізації збитків. Тактично управління ризиками – це процеси, пов'язані з ідентифікацією, аналізом ризиків та прийняттям рішень, які включають

максимізацію позитивних і мінімізацію негативних наслідків настання ризикових подій. Процес управління ризиками зазвичай включає в себе виконання наступних процедур.

1. Планування управління ризиками – процес прийняття рішень щодо застосування та планування управління ризиками для конкретного об'єкта. Цей процес може включати в себе рішення по організації, кадрового забезпечення процедур управління ризиками, вибір кращою методології, джерел даних для ідентифікації ризику, часовий інтервал для аналізу ситуації. У страховій справі планування включає розробку умов страхування і розрахунки на основі попереднього досвіду (статистичних даних про ризики) або прогнозних оцінок.

2. Ідентифікація ризиків визначає, які ризики здатні вплинути на об'єкт, і документує характеристики цих ризиків. Ідентифікація ризиків – це ітераційний процес. Спочатку ідентифікація ризиків може бути виконана частково, групою аналітиків. Далі ідентифікацією може займатися основна група менеджерів. Для формування об'єктивної оцінки в завершальній стадії процесу можуть брати участь незалежні фахівці. Можливе реагування може бути визначене протягом процесу ідентифікації ризиків.

3. Оцінка ризиків. Якісна оцінка – це ідентифікація і визначення ризиків, що вимагають швидкого реагування. Така оцінка визначає ступінь важливості ризику і спосіб реагування, умов виникнення ризиків і визначення їх впливу на об'єкт стандартними методами і засобами. Використання цього аналізу допомагає частково уникнути невизначеності, притаманної ризику. Кількісна оцінка ризиків визначає ймовірність виникнення ризиків і вплив наслідків цих ризиків на об'єкт страхування (або інший об'єкт), що дозволяє прийняти вірне рішення і

Таблиця 2. Основні способи управління ризиками в індустрії гостинності

Спосіб	Інструмент	Приклад
1. Ухилення від ризику	Оптимізація виду діяльності, її місця і структури	Винесення об'єкта ризику за межі алокації підприємства
2. Зменшення ризику	Попереджувальні та захисні заходи	Установка сигналізації, застосування дублюючих систем безпеки
3. Трансформація ризику (у тому числі розподіл)	Цілеспрямований вплив на об'єкт і фактори ризику.	Розподіл об'єкта в просторі для виключення кумуляції збитків, особисте страхування
4. Передача ризику	Висновок спеціального договору	Аутсорсинг, майнове страхування
5. Прийняття ризику	Прогноз ризиків і підготовка до них об'єкта ризику	Посилення стійкості до ризику (сейсмостійкість будівель тощо)

уникнути невизначеності. У страховій справі кількісна оцінка ризиків дозволяє визначити параметри, необхідні для розрахунку страхового тарифу, адекватного ризику. Ризик оцінюється ймовірністю настання збитку, математичним очікуванням його величини і дисперсією. Найбільш повно ризик характеризується функцією розподілу випадкової величини збитку, який встановлює зв'язок між можливими значеннями випадкової величини і відповідними їм ймовірностями. Для оцінки ступеня, ризику з точки зору страхування використовують коефіцієнт варіації. Ризик великої страхової виплати, яка перевершує обсяг зібраної премії, тим вище, чим менше в портфелі страховика ризиків.

4. Стратегія реагування на ризики – це розробка концепції, планів і методів зниження ризикованого впливу на об'єкт. У страховій справі таке планування передбачає розробку превентивних та захисних заходів, що знижують ймовірність настання ризику і тяжкість негативних наслідків. На цьому етапі формуються страхові резерви та створюються служби покриття збитків.

5. Моніторинг та контроль забезпечують спостереження за об'єктом ризику в період страхування, дотримання процедур ідентифікації та оцінки ризику, формування достатніх страхових резервів та умов договору страхування при врегулюванні страхових збитків.

Диверсифікація послуг індустрії гостинності внаслідок розвитку екологічного, зеленого та сільського туризму значною мірою залежить від санітарно-екологічного стану поселень, заповідних, рекреаційних і паркових територій, та пов'язаних з ним ризиками. Для забезпечення сталого розвитку туристичних регіонів основним механізмом ризик-менеджменту є екологічне страхування бізнес-діяльності [1, 6, 9, 21]. Інтеграція України в світове економічне співтовариство диктує необхідність переходу до нових принципів регулювання природоохоронної діяльності та розробки нормативно-правової системи, спрямованої на зниження масштабів промислового забруднення довкілля. Досвід розвинених країн свідчить, що найбільш ефективним інструментом екологічної політики та гарантій безпеки життєдіяльності людей, є використання ринкових механізмів захисту здоров'я громадян та навколишнього середовища. Фінансування витрат на ліквідацію наслідків аварій і надзвичайних ситуацій за рахунок коштів бюджету знижує ефектив-

ність природоохоронних програм. Це обумовлює потреби пошуку та мобілізації принципово інших джерел компенсації заподіяної шкоди.

Страхування відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища найбільш ефективно захищає інтереси підприємств по отриманню прибутків, суспільства по захисту здоров'я людей та держави через створення сприятливого інвестиційного клімату, гарантій податкових надходжень та соціальну стабільність. Проте страхування екологічних ризиків в Україні не набуло поширення. Таке становище, насамперед, обумовлено недостатнім рівнем нормативно-правового забезпечення природоохоронних заходів і фінансової відповідальності за порушення екологічних норм і стандартів. Юридичні гарантії відшкодування збитків, завданих забрудненням довкілля та зниження якості природних ресурсів повністю не забезпечені.

Окрім правових, розвиток ринку екологічного страхування гальмується:

- слабкими стимулами добровільного страхування;
- відсутністю надійних та загальноприйнятих методик оцінки ризику та розрахунку ймовірної шкоди;
- низькою потужністю самого ринку, що не дозволяє здійснювати страхування небезпечних та великих за величиною екологічних збитків [6, 9].

Найголовніше, що треба зробити зараз – це запровадити принцип безумовної відповідальності за шкоду довкіллю, заподіяну будь-якими суб'єктами підприємницької діяльності. Це основна загальносвітова тенденція в галузі законодавства про відповідальність за екологічну шкоду. За таких умов не треба доводити, що забруднювач діяв протизаконно або недбало. Безумовна відповідальність змушує підприємства гарантувати наявність додаткових коштів по компенсації витрат, в тому числі, і у вигляді страхування.

Останнім часом Україна почала приділяти більше уваги проблемам фінансового забезпечення екологічної політики. Відповідальність за забруднення довкілля встановлена багатьма чинними законодавчими актами, якими закладено основи обов'язкового страхування, наприклад, при транспортуванні небезпечних речовин та експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки. Чи не першу в Україні спробу запровадження суворої відповідальності за забруднення довкілля треба оцінити позитивно та надалі підтримувати.

Страхові продукти, які розроблені на основі законодавства про охорону навколишнього середовища є першим серйозним досвідом застосування в Україні ринкового механізму вирішення екологічних проблем. Проте, обов'язкове страхування дає найбільший результат лише тоді, коли воно ґрунтується на узагальненні та аналізі практики добровільного страхування. За умов відсутності в Україні потужного ринку добровільного екологічного страхування встановлення обов'язкової форми може не дати очікуваного результату. Головну увагу треба зосередити не на обов'язковості страхування, а на формуванні стимулів до фінансового забезпечення зобов'язань по компенсації збитків від аварій та надзвичайних ситуацій.

Комплексний розвиток екологічного страхування в Україні надасть можливості:

- скоротити бюджетні витрати на ліквідацію аварійних та надзвичайних ситуацій;
- підвищити матеріальну відповідальність підприємств і зацікавленість місцевих органів влади в мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище;
- забезпечити цільове використання коштів, які спрямовуються на ліквідацію та попередження екологічного забруднення;
- посилити контроль за потенційно небезпечними видами діяльності та зробити більш жорсткими вимоги екобезпеки.

За умов сучасної фінансово-економічної ситуації в країні розвиток страхування відповідальності за шкоду довкіллю може стати реальним механізмом забезпечення екологічної безпеки, ринковим важелем впливу на підприємства з метою контролю за масштабами промислового забруднення й зниження його рівня, подолання наслідків надзвичайних ситуацій та стимулом зростання національної економіки.

Екологічне страхування включає набір окремих інструментів, що передбачають відповідальність страховика за ризики, пов'язані з порушенням природоохоронного законодавства. До них відносять:

1. Страхування відповідальності на випадок непередбаченого форс-мажорного забруднення навколишнього природного середовища.
2. Майнове страхування фінансових збитків, зумовлених негативними екстернальними ефектами будь-якої господарської діяльності.
3. Особисте страхування життя, здоров'я, працездатності та пенсійного забезпечення грома-

дян на випадок настання техногенного або природного стихійного лиха.

4. Страхування відповідальності власників танкерів за витік нафтопродуктів і забруднення ним вод і узбереж.

5. Страхування відповідальності підприємств за шкоду, заподіяну третім особам у процесі використання ядерної енергії.

6. Страхування відповідальності підприємств за забруднення ґрунтових вод, сільськогосподарських угідь, повітря.

7. Страхування відповідальності за шкоду від гірничодобувної діяльності підприємств тощо [9, 21].

Об'єктами екологічного страхування є будь-які екологічні ризики, пов'язані з порушенням екологічного законодавства та нанесенням потенційного економічного збитку, що спричинені забрудненням виробничими, побутовими та іншими відходами, транспортними засобами, а також порушенням цілісності ландшафту та погіршенням якісного стану екологічних систем при:

- розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції, введенні в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів;
- використанні засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних речовин тощо;
- використанні та створенні нових біологічно активних речовин та засобів біотехнології;
- дії акустичних, електромагнітних, іонізуючих та інших шкідливих фізичних факторів;
- викидах радіоактивних речовин;
- транзитному транспортуванню та розміщенні на території України екологічно небезпечних матеріалів як вітчизняного, так й іноземного виробництва;
- проведенні фундаментальних та прикладних наукових розробок;
- упровадженні обладнання з підвищеною екологічною безпекою.

Страхування екологічних ризиків спрямоване на:

- формування екологічної відповідальності фізичних та юридичних осіб за негативні наслідки антропогенної діяльності;
- стимулювання протиаварійних заходів внаслідок диференціації страхових тарифів і грошових виплат за безаварійну роботу;
- забезпечення компенсаційних виплат постраждалим незалежно від фінансового стану підприємства-винуватця аварійного впливу на навколишнє середовище;

– забезпечення усталеності фінансового стану підприємств за необхідності відшкодування збитку постраждалим від аварійного забруднення навколишнього середовища;

– забезпечення правових гарантій фінансового захисту фізичних та юридичних осіб за рахунок сформованих страхових фондів.

Тобто метою екологічного страхування є захист майнових інтересів громадян та юридичних осіб від шкоди, що настає у разі погіршення стану довкілля та якості природних ресурсів, і в традиційному розумінні, це – різновид особистого та майнового страхування ризиків. Водночас у системі екологічного ризик-менеджменту екологічне страхування визначається як перекладання відповідальності підприємств-джерел підвищеної екологічної небезпеки або «власників» шкідливих об'єктів, що становлять потенційну екологічну загрозу життю громадян та комерційним інтересам юридичних осіб на страхові компанії. Проте пріоритетним залишається природоохоронне призначення екологічного страхування, а головне завдання – компенсація завданих збитків внаслідок забруднення навколишнього природного середовища страхувальникам і третім особам.

Механізм екологічного страхування базується на принципах взаємно вигідних відносин страховика та страхувальника. Крім економічної зацікавленості в перекладанні відповідальності за негативні наслідки страховика, страхувальник зацікавлений у підвищенні своєї екологічної безпеки, оскільки власні можливості щодо вирішення створених проблем можуть бути обмежені через відсутність: ресурсів та кваліфікованих фахівців.

Страхові тарифи розрізняються залежно від:

- ступеня екологічного ризику;
- специфіки господарчої діяльності певного страхувальника;
- технічного стану виробничих засобів (активів);
- наявності та стану захисних та очисних споруд на підприємстві;
- мінімального та максимального розміру відшкодування.

Якщо шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих, підприємства можуть звільнитися від відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу. У випадку, коли підприємство не належить до джерел підвищеної економічної небезпеки, то вони звільняються від покриття шкоди за умо-

ви доведення, що шкоду заподіяно не з їхньої вини. Потерпілі мають право на відшкодування неодержаних прибутків за час, необхідний для відновлення якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням або такого, що не впливає на їх здоров'я.

Одночасно з виникненням ринку екологічного страхування почав розвиватися перестраховальний ринок. Для надання більш розширеного покриття та забезпечення суттєвих виплат почали утворюватись спеціальні страхові пули, які накопичують значні кошти. У створенні пулів бере участь і держава. В Україні у 1997 р. створений Національний ядерний страховий пул зі страхування радіоактивних ризиків. Страхування відповідальності за шкоду навколишньому середовищу, здійснюється на таких умовах:

– повна компенсація страхувальнику всіх сум, присуджених за законом третім особам у зв'язку з настанням страхового випадку, включаючи судові витрати;

– страхування покривають лише втрати в наслідок аварійного забруднення;

– суми штрафів не включають у страхове покриття.

Договір страхування укладається на рік з можливістю подальшого продовження в того ж самого страховика, проте через адміністративні та трансакційні витрати, здійснення превентивних заходів та контролю і страховикові, і страхувальнику вигідно партнерство на строк 5–10 років. Страховики обмежують відповідальність максимальною грошовою сумою та періодом часу, оскільки екологічне страхування є досить непростим. Певний поліс страхування може покривати не тільки аварійні забруднення, а й ризик перманентного забруднення. При ризику поступового перманентного забруднення постає питання про ступінь відповідальності інших можливих винуватців. Як правило, страхове покриття стосується відшкодування збитку третім особам, тому страховик не відшкодовує витрати на превентивні заходи або на очищення власного майна страхувальника. У сфері забезпечення радіологічної безпеки в Україні існує практика страхування ядерних ризиків, що здійснюється в рамках Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, до якої Україна приєдналась у 1996 році. З цією метою в Україні створений

Національний ядерний страховий пул зі страхування ядерних ризиків. Відповідно до Конвенції, поряд зі страхуванням використовують інше (не-страхове) фінансове забезпечення ядерних ризиків. З метою забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку було б доцільно розробити спеціальний механізм формування галузевих страхових пулів задля зберігання і використання резервних коштів, та страхування відповідальності підприємств певної галузі.

Висновки

Страхування як економічний інструмент ризик-менеджменту набуває особливого значення в умовах фінансово-економічних криз, зокрема у форс-мажорних обставинах ведення бізнесу внаслідок пандемії на кшталт ковід-19. Важливим для бізнесу є поняття «економічний ризик», який визначається як можливість випадкового виникнення небажаних збитків, вимірюваних у вартісному еквіваленті. Для надання цьому поняттю операційного змісту необхідно класифікувати ризики за різними критеріями, які можуть будуватися на основі структурних характеристик ризику, специфіки інформаційного забезпечення й особливостей вимірювання ризиків. Для певних ризиків також можна використовувати не лише загальні, а й специфічні критерії класифікації, тісно пов'язані зі специфікою ризиків. У цьому контексті класифікація ризиків за адекватно обраними критеріями може покращити ідентифікацію джерел виникнення економічного ризику та вибір методів його мінімізації.

До того ж страхування забезпечує фінансовий та соціальний захист населення; стимулює ділову активність та розвиток науково-технічного прогресу; підтримує макро-, мікроекономічну та фінансову стабільність, звільняє державу від багатьох витрат, пов'язаних з різними ризиками, та є важливим інституціональним інвестором в економіку окремого підприємства і всієї країни в цілому. Проте страхування як інструмент управління ризиком не є універсальним, його використання має свої обмеження, які можуть бути пов'язані з типом ризику, взаємовідносинами сторін операції страхування, їх ставленням до ризику. Система управління ризиком може реалізовуватися на рівнях держави, фірми і окремої особи. Ці рівні будуть відрізнятися характером і носіями ризиків, специфікою застосовуваних заходів з управління ризиками.

Система управління ризиком на рівні держави може бути орієнтована на різні ризики в залежності від складу і змісту функцій держави. Найчастіше до них відносять забезпечення суверенітету, зовнішньої та екологічної безпеки, підтримання правопорядку і захист прав громадян, сприяння функціонуванню та організацію роботи ряду важливих суспільних інститутів, які обслуговують населення в цілому. Важливою особливістю системи управління ризиком на рівні держави є використання методів, що відносяться до процедури скорочення ризику, оскільки можливості держави по ухиленню від ризику і з передачі ризику досить обмежені. На рівні фірми система управління ризиком є складовою частиною загального менеджменту. Це проявляється як на рівні стратегії, так і організаційної структури фірми. У ряді випадків ефективною є передача процесу управління ризиком в аутсорсинг. Інструментом проведення ризик-менеджменту в цьому випадку буде програма управління ризиком. Її складання і впровадження відповідно до змісту основних стадій та етапів розробки, процедур і методів управління ризиками, а також послідовністю їх застосування дозволить ефективно розвивати будь-яку фірму індустрії гостинності та сприятиме її фінансовій стійкості. На рівні фізичних осіб система управління ризиком визначається особливостями ризиків, пов'язаних з життям і здоров'ям, а також з майном і відповідальністю громадян.

Список використаних джерел

1. Абалкина И.Л. Страхование экологических рисков (из практики США). – Москва: Инфра-М. – 1998. – 88 с.
2. Аккозов Б. Страховщики РК готовы к online-страхованию, а законодательство – нет: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kursiv.kz/news/details/finansy/stakhovshchiki_rk_gotovy_k_online_strakhovaniyu_a_zakonodatelstvo_net/
3. Аракелян К. С. Управление рисками с использованием механизма страхования // Вестник АГТУ. – 2010. – No 1. – С. 92–95. – (Сер.: Экономика).
4. Базилевич В.Д. Новітні тенденції та протиріччя на страховому ринку України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Економіка. – 2012. – Вип. 133. – С. 5–8.
5. Бланк И. А. Сущность, задачи и принципы антикризисного управления предприятием [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.elitarium.ru/2010/06/15/antikrizisnoje_upravlenije.html.

6. Вилюма Д., Данилин Д. Некоторые вопросы страхования ответственности за загрязнение окружающей природной среды в Российской Федерации // Страхование право. – № 2. – 2000. – с. 37.

7. Гаманкова О.О. Інформаційні вади дослідження ступеня монополізації ринку страхових послуг України // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10. – С. 80 – 87.

8. Гудзь О. Є. Розвиток страхування: нові інструменти та методи управління ризиками в цифровій економіці: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2213>

9. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» // Урядовий кур'єр (Додаток). – 2001. – № 43. – с.1.

10. Золотарьова О.В. Ключові тенденції та пріоритети розвитку ринку страхових послуг в Україні // Економіка і суспільство. – 2017. – № 11. – С. 413–420

11. Иванова Е. Правовое регулирование страхования внедоговорной ответственности: общие вопросы // Страхование право. – № 2. – 2000. – с. 3.

12. Иванов А. П., Быкова Ю. Н. Страхование рисков как инструмент управления предпринимательской деятельностью // Финансы. – 2007. – № 9. – С. 47–51.

13. Иода Е. В., Иода Ю. В., Мешкова Л. Л., Болотина Е. Н. Управление предпринимательскими рисками. – 2-е изд., испр. и перераб. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 212 с.

14. Кондратенко Н. О., Оболенцева Л. В. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку готельного бізнесу в регіонах України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-4_0-pages-72_80.pdf

15. Кулина Г. Світовий ринок страхових послуг в умовах зміни парадигми глобального економічного розвитку // Світ фінансів. – 2017. – № 3(52). – С. 48–59.

16. Малікова І. П. Оцінка концентрації страхового ринку України, її зв'язок з процесами монополізації та конкуренції // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Економічні науки». – 2017. – Вип. 23. – С. 76–79.

17. Нагайчук Н.Г. Страхування як інструмент антикризового управління – Режим доступу / Вісник університету банківської справи Національного банку України No 3 (9) грудень 2010 – С. 246: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/440/1/nahaichuk_insurance_as.pdf

18. Павлова О. Страховой бизнес берет курс на инновации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pcweek.ru/idea/article/detail.php?ID=123103>.

19. Підсумки діяльності страхових компаній за 2017 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017_rik/sk_%202017.pdf

20. Пономарьова О.Б. Визначення проблем страхового ринку та їх вирішення. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. №5. URL: <http://global-national.in.ua/issue-5-2015>

21. Степичева С. Инструмент эколого-экономического механизма // Страхование ревю. – № 12. 1999. – с. 3.

22. Allianz Risk Barometer Top Business Risks 2016. URL: <http://www.agcs.allianz.com/assets/PDFs/Reports/AllianzRiskBarometer2016.pdf>

23. Boehme R., Schwartz G. (2010) Modeling cyber-insurance: towards a unifying framework. WEIS. URL: http://econinfosec.org/archive/weis2010/papers/session5/weis2010_boehme.pdf.

24. World insurance in 2015: steady growth amid regional disparities. URL: http://media.swissre.com/documents/sigma_3_2016_en.pdf.

References

1. Abalkina I.L. Environmental risk insurance (from US practice). – Moscow: Infra-M. – 1998. – 88 p.

2. Akkozov B. Insurers of the Republic of Kazakhstan are ready for online insurance, but the legislation is not: [Electronic resource]. – Access mode: http://www.kursiv.kz/news/details/finansy/strakhovshchiki_rk_gotovy_k_online_strakhovaniyu_a_zakonodatelstvo_net/

3. Arakelyan K.S. Risk management using the insurance mechanism // Bulletin of AGTU. – 2010. – No 1. – P. 92–95. – (Ser.: Economics).

4. Bazilevich V.D. Recent trends and contradictions in the insurance market of Ukraine // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Economics. – 2012. – Vip. 133. – P. 5–8.

5. Blank I.A. The essence, objectives and principles of crisis management of the enterprise [Electronic resource]. – Access mode: www.elitarium.ru/2010/06/15/antikrizisnoje_upravlenije.html.

6. Vilyuma D., Danilin D. Some issues of liability insurance for environmental pollution in the Russian Federation // Insurance Law. – № 2. – 2000. – p. 37.

7. Gamankova O.O. Information defects of research of degree of monopolization of the market of insurance services of Ukraine // Actual problems of economy. – 2009. – № 10. – P. 80 – 87.

8. Gudz OE Development of insurance: new tools and methods of risk management in the digital economy:

[Electronic resource]. – Access mode: <http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2213>

9. Law of Ukraine «On high-risk objects» // Government Courier (Appendix). – 2001. – № 43. – p. 1.

10. Zolotareva O.V. Key trends and priorities of insurance services market development in Ukraine // Economy and Society. – 2017. – № 11. – P. 413–420.

11. Ivanova E. Legal regulation of non-contractual liability insurance: general issues // Insurance law. – № 2. – 2000. – p. 3.

12. Ivanov A.P., Bykova Yu. N. Risk insurance as a tool for business management // Finance. – 2007. – No 9. – P. 47–51.

13. Ioda E.V., Ioda Yu. V., Meshkova L.L., Bolotina E.N. Management of business risks. – 2nd ed., Corrected and rework. – Tambov: Tamb Publishing House. state tech. University, 2002. – 212 p.

14. Kondratenko NO, Obolentseva LV Analysis of the current state and trends in the hotel business in the regions of Ukraine: [Electronic resource]. – Access mode: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-4_0-pages-72_80.pdf

15. Kulina G. The world market of insurance services in terms of changing the paradigm of global economic development // World of Finance. – 2017. – № 3 (52). – P. 48–59.

16. Malikova I.P. Estimation of the concentration of the insurance market of Ukraine, its connection with the processes of monopolization and competition // Scientific Bulletin of Kherson State University. – Series «Economic Sciences». – 2017. – Vip. 23. – P. 76–79.

17. Nagaychuk N.G. Insurance as a tool for crisis management – Access mode / Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine No 3 (9) December 2010 – P. 246: [Electronic resource]. – Access mode: http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/440/1/nahaichuk_insurance_as.pdf

18. Pavlova O. Insurance business is taking a course on innovation [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.pcweek.ru/idea/article/detail.php?ID=123103>.

19. Results of insurance companies for 2017. [Electronic resource]. – Access mode: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017_rik/sk_%202017.pdf

20. Ponomareva OB Identification of insurance market problems and their solution. Global and national economic problems. 2015. №5. URL: <http://global-national.in.ua/issue-5-2015>

21. Stepicheva S. Tool of ecological and economic mechanism // Insurance Review. – № 12. 1999. – p. 3.

22. Allianz Risk Barometer Top Business Risks 2016. URL: <http://www.agcs.allianz.com/assets/PDFs/Reports/AllianzRiskBarometer2016.pdf>

23. Bцhme R., Schwartz G. (2010) Modeling cyber-insurance: towards a unifying framework. WEIS. URL: http://econinfosec.org/archive/weis2010/papers/session5/weis2010_boehme.pdf.

24. World insurance in 2015: steady growth amid regional disparities. URL: http://media.swissre.com/documents/sigma_3_2016_en.pdf.

Дані про авторів

Шостак Лілія Борисівна,

д.е.н., професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки Міністерства економічного розвитку та торгівлі, м. Київ

e-mail: shostak202@ukr.net

Петровська Ірина Олегівна,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри індустрії гостинності та сталого розвитку Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Данные об авторах

Шостак Лилия Борисовна,

д.э.н., профессор, главный научный сотрудник Научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики Министерства экономического развития и торговли, г. Киев

e-mail: shostak202@ukr.net

Петровская Ирина Олеговна,

к.э.н., доцент, заведующий кафедрой индустрии гостеприимства и устойчивого развития Таврического национального университета им. В.И. Вернадского

Data about the authors

Lilya Shostak,

Dr. of economy science, Professor, Principal Researcher, State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, Ministry of Economic Development and Trade, Kyiv

e-mail: shostak202@ukr.net

Irina Petrovska,

Ph.D., Associate Professor, Head of the Department of Hospitality Industry and Sustainable Development of Tavriya National University. VI Vernadsky